

Uniwersytet Zielonogórski. Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii

MARZANNA FARNICKA

ORCID: 0000-0002-4274-1646

m.farnicka@wpps.uz.zgora.pl

*Zagrożenie i lęk w społeczeństwie. Refleksje 40 lat po raporcie  
„Społeczeństwo wobec przemocy” i 70 lat po ustanowieniu  
Deklaracji Praw Człowieka*

---

Threats and Fear in Society. Reflection 40 Years after the Report “Society against Violence”  
and 70 Years of Declaration of Human Rights

STRESZCZENIE

Ponad 41 lat temu ukazał się we Francji dokument przygotowany przez Komitet Badań nad Przemocą, Zbrodnią i Występkiem pt. „Społeczeństwo wobec przemocy”. W raporcie starano się naświetlić nie tylko przyczyny przemocy jako problemu społecznego, lecz także zawarto w nim wskazówki mające na celu ograniczenie jej występowania. W niniejszym opracowaniu na podstawie wspomnianego dokumentu Peyrefittego dokonano refleksji nad kierunkami podejmowanych przez lata działań na rzecz redukcji przemocy w kontekście międzynarodowym i krajowym. Przedstawiono również możliwe kierunki badań oraz oddziaływań psychologicznych w tym obszarze.

**Słowa kluczowe:** bezpieczeństwo; lęk; mowa nienawiści; odpowiedzialność; poczucie zagrożenia

WPROWADZENIE

Niedawno jako społeczność międzynarodowa obchodziliśmy 70. rocznicę ustanowienia i podpisania przez większość krajów Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Dokument ten, przyjęty 10 grudnia 1948 r. podczas trzeciej sesji Ogólnego Zgromadzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych w Paryżu, jest źródłem inspiracji dla wielu międzynarodowych traktatów dotyczących praw człowieka. Z założenia miała on mieć znaczący wpływ na takie kwestie, jak: zwalczanie nie-

sprawiedliwości, rozwiązywanie konfliktów i problemów społeczeństw doświadczających represji, podejmowanie wysiłków na rzecz zapewnienia powszechnego poszanowania godności jednostki. W Deklaracji wskazano także podstawowe zasady praw człowieka: ich uniwersalność, współzależność i niepodzielność oraz równość wszystkich ludzi wobec nich. Na przestrzeni lat postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka stanowiły podstawę dla powstających norm prawnych i ponad 80 międzynarodowych traktatów dotyczących praw człowieka. Na bazie Deklaracji w 1966 r. uchwalono International Covenant on Civil and Political Rights (1966), który Polska ratyfikowała w 1977 r. (Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, 1977). Do Deklaracji przez lata odwoływali się nie tylko politycy i działacze społeczni, lecz także naukowcy.

Niniejszy artykuł stanowi przegląd badań podejmowanych w oparciu o idee zawarte w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, dotyczących prawa człowieka do bezpieczeństwa. Szczególną uwagę zwrócono na prace francuskiego Komitetu Badań nad Przemocą, Zbrodnią i Występkiem. Wskazano również inne prace podejmowane przez społeczność naukową w tym obszarze. Podsumowanie rozważań stanowi prezentacja możliwych i proponowanych badań oraz oddziaływań, które można przeprowadzić w Polsce, uwzględniając aktualne zagrożenia powodujące przemoc w kontekście łęków społecznych.

### CZYM JEST RAPORT?

W celu wzmocnienia poczucia bezpieczeństwa we Francji w 1976 r. decyzją premiera Francji powołano Komitet Badań nad Przemocą, Zbrodnią i Występkiem. Jego celem była diagnoza uwarunkowań powstającego poczucia zagrożenia w społeczeństwie francuskim oraz wskazanie najważniejszych i koniecznych działań do podjęcia w celu przeciwdziałania zjawiskom patologicznym, takim jak: przemoc, zbrodnie, występki. Na mocy dekretu z dnia 23 marca 1976 r. przewodnictwo nad pracami Komitetu objął profesor Alain Peyrefitte, a w jego pracę zaangażowani byli uczeni (np. Marc Ancei, Jean Finatel, Denis Szabo, Lloyd Wednreb), praktycy (np. z zakresu ścigania czy wymiaru sprawiedliwości), ekonomiści, urzędnicy, politycy, członkowie organizacji zawodowych i stowarzyszeń oraz różni eksperci.

Komitet liczył blisko 100 osób. Oprócz prac plenarnych prowadzono studia i analizy w pięciu grupach roboczych. Były to grupy badające: 1) psychologiczne i biologiczne uwarunkowania powstawania i rozwoju przemocy, 2) związek urbanizacji, warunków mieszkaniowych i przemian w sferze kultury z rozwojem badanego zjawiska przemocy, 3) związki gospodarki z przestępczością finansową, 4) związki przemocy z informacjami przekazywanymi w środkach masowego przekazu oraz związki między nasileniem zachowań przestępczych a funkcjonowaniem i wyposażeniem instytucji wychowawczych i kulturalno-oświatowych

oraz zmieniające się formy przestępczości nieletnich i ich postawy wobec tych zmian. Piąta grupa zajmowała się aspektami karnymi i penitencyjnymi. Starła się określić sposób działania systemu karnego i penitencyjnego w zakresie zbierania i przetwarzania informacji o przestępczości oraz koordynacji i ewaluacji podjętych działań. W 1977 r. ukazał się raport dokumentujący przeprowadzone prace oraz rezultaty podjętych działań (Peyrefitte, 1982).

### CO BADANO?

W raporcie analizie poddano wybrane aspekty zjawisk związanych z przemocą. Były to: akty przestępczości i jej uwarunkowania; problemy związane ze zmianami urbanizacyjnymi i stwarzanymi warunkami mieszkaniowymi w miastach dużych i średniej wielkości; niepewność tworzona przez problemy gospodarcze i ekonomiczne (przeludnienie, niepewność pracy); funkcjonowanie instytucji edukacyjnych i socjalizacyjnych (wyposażenie, wartości, kształtowanie postaw) oraz karnych i penitencyjnych. Ponadto uwzględniono przemiany kulturowe nie tylko form przemocy (gangi, terroryzm, spekulacje ekonomiczne czy przestępstwa gospodarcze), lecz także propagowane wzory zachowań rozprzestrzeniane w środkach masowego przekazu.

W ujęciu autorów raportu przemoc przejawia się na wielu płaszczyznach. Jako roboczą definicję w omawianej pracy przyjęto założenie, że jest to proces naruszania praw jednostki oraz – co charakterystyczne – wzbudzania poczucia zagrożenia. Proces wzbudzania zagrożenia rozpatrywano z perspektywy indywidualnej jako akty naruszania dobrostanu jednostki. Uznano, że ofiarą przemocy jest osoba, która poniosła uszczerbek na ciele lub w zakresie psychicznym czy prawnym, a sprawcą jest jednostka lub grupa, która dokonuje takiego działania. Przemoc dotyczy również działań instrumentalnych, w których jednostka jest pozbawiana swoich praw lub traci dobra na rzecz realizacji celów innych osób lub całych grup. Ten typ działań jest nazywany przemocą ślepą, ponieważ w tym wypadku ofiarą są różne osoby, a środki nie są dostosowane specjalnie do nich (np. ataki grup terrorystycznych, gangów, niektóre regulacje prawne, nieskuteczność podejmowanych działań przez państwo). Działania te lub ich brak zarówno budzą społeczne poczucie zagrożenia, jak i podnoszą lęk w wymiarze indywidualnym.

### DEBATA WOKÓŁ RAPORTU

Główną kontrowersją, która powstała już w trakcie opracowywania raportu oraz 105 rekomendacji mających na celu zahamowanie rozwoju przemocy i przestępczości, był pojawiający się w tle szacunek dla Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ustanowionej 10 grudnia 1948 r. w Paryżu. W związku z tym pojawił się problem kary śmierci oraz równości. Komitet jednoznacznie opowiedział się za zniesieniem kary

śmierci. Był to jeden z wielu warunków poprawy jakości życia społeczeństw. Jako uzasadnienie tego stanowiska członkowie Komitetu wskazali, że idea humanizmu powinna być naczelną zasadą leżącą u podłoża organizacji współczesnych społeczeństw, a prawa człowieka powinny być respektowane w jak największym zakresie.

Te założenia spowodowały, że raport był krytykowany jako przykład sofizmu, który powstał w efekcie przyjętej określonej aksjologii. W raporcie wskazano też na naturalną niechęć (zwaną efektem Kopciuszka), która dotyczy nie tylko imigrantów, lecz także każdego, kto w społeczeństwie klasyfikowany jest jako gorszy czy z jakiegoś powodu słabszy (bezrobotny, niepełnosprawny, skazany, dziecko). W tym zakresie podniesiono konieczność profilaktyki, dzięki której mniejszości czy osoby postrzegane jako słabsze będą mieć równy dostęp do wszystkich dóbr gwarantowanych przez państwo.

### JAKIE ZNACZENIE MIAŁ RAPORT?

Celem raportu miało być zobrazowanie społeczeństwu francuskiemu i jego zleceniodawcy (prezydentowi Francji) zakresu niekorzystnego zjawiska społeczno-prawno-ustrojowego oraz wskazanie możliwości prewencji. Należy zauważyć, że autorzy raportu problematykę przemocy wyprowadzili z zakamarków systemu sprawiedliwości i wskazali na jej społeczno-edukacyjno-ekonomiczny charakter.

Jedną z prób analizy całościowego wdrożenia zasad profilaktyki proponowanej przez autorów raportu podjął Michael King (1988 s. 12), wskazując na doświadczenia Francji po opublikowaniu raportu. Jak wiadomo z historii najnowszej, samo monitorowanie zjawisk i edukacja nie wystarczyły, aby zapobiec atakom terrorystycznym, czyli przemocy instrumentalnej.

Inną odpowiedzią lub kontynuacją międzynarodowej społeczności w celu zrozumienia zjawiska przemocy w różnych jej aspektach w życiu społecznym był Seville Statement on Violence (Stanowisko wobec przemocy z Sewilli). Dokument ten został przygotowany przez międzynarodowe grono naukowców zwołane przez hiszpańską Komisję Narodową UNESCO w Sewilli (Hiszpania) w dniu 16 maja 1986 r. Został on przyjęty przez zgromadzenie UNESCO na 25. sesji Konferencji Generalnej w dniu 16 listopada 1989 r. (UNESCO 1989). Oświadczenie to, znane jako Seville Statement on Violence, obala założenie, że zorganizowana ludzka przemoc jest biologicznie zdeterminowana, oraz wskazuje na społeczne możliwości tworzenia umiejętności, które mogą wykraczać poza schematy przemocy.

Kolejnym działaniem na rzecz podniesienia poczucia bezpieczeństwa był raport Międzynarodowego Stowarzyszenia na Rzecz Badań nad Agresją (International Society for Research on Aggression)<sup>1</sup>. Stowarzyszenie to już dwukrotnie

---

<sup>1</sup> ISRA została założona przez grupę uczonych zebranych w hotelu Prince w Tokio w Japonii w sierpniu 1972 r. w związku z 20. Międzynarodowym Kongresem Psychologii. Celem stowarzy-

powołało komisje do zbadania zjawisk przemocy interpersonalnej. Po raz pierwszy na temat przemocy w mediach oraz związku z agresją i przemocą została powołana w grudniu 2011 r. W raporcie tym Komisja ds. Przemocy Medialnej wskazała, że metaanaliza niezależnych badań dowodzi wyraźnie, iż przemoc w mediach zwiększa względne ryzyko agresji, zdefiniowanej jako celowa szkoda wyrządzona innej osobie, która może być wyrażona w formie werbalnej, relacyjnej lub fizycznej (ISRA Media Violence Commission, 2012). W 2018 r. przygotowano kolejny raport dotyczący prewencji ataków z wykorzystaniem broni, które miały miejsce w szkołach i na uniwersytetach (ISRA Youth Violence Commission, 2018).

Aktualnie w przestrzeni społecznej, prawnej i naukowej funkcjonuje wiele organizacji i stowarzyszeń mających na celu niwelowanie i ograniczanie przemocy w różnych jej odmianach. Działają one na różnych płaszczyznach, np. organizują konferencje, przygotowują i wydają publikacje (CICA; Society for Terrorism Research; Society against Violence in Education, Pugwash Movement, Science and Human Rights Coalition).

## RAPORTY ORAZ DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACJI A WSPÓLCZESNE LĘKI SPOŁECZNE

Wydaje się oczywiste, że w obecnych czasach pojawiły się nowe obawy wpływające na poczucie braku bezpieczeństwa. Żyjemy w spolaryzowanym świecie, w którym z jednej strony kładzie się duży nacisk na prawa jednostki jako obywatela świata, nieograniczonego kolorem skóry, płcią czy wyznaniem, z drugiej zaś w wielu krajach do głosu dochodzą nacjonałiści, którzy walczą o jednolitość etniczną narodu oraz przywiązanie do jego terytorium, tradycji i religii. Tę potrzebę przynależności do jednolitej, jednobarwnej i jednomyślnej społeczności podsycają kolejne zamachy terrorystyczne, wywołujące poczucie strachu, bezradności, niechęci do wszelkiego rodzaju inności oraz gniewu, który kierowany jest na „tych innych”.

Analizy dyskursu prasowego w tym aspekcie podjął się Jerome Ahearne (2017, s. 270). Zdaniem tego francuskiego badacza terminy „niepewność” czy „zagrożenie” nie mogą zostać ujęte przez przymiotniki: *obywatelski*, *ekonomiczny* i *społeczny*, a kwalifikator „kulturowy” dobrze służy wskazaniu ich związku z normami, symbolami i rytuałami, które definiują nadający się do zamieszkania świat życia. Jak zauważył Ahearne, od lat 80. w anglojęzycznych mediach pojawiły się cztery znaczenia terminów „zagrożenie” i „stan niepewności” (*insecurity cultu-*

---

szenia była praca naukowa na temat przyczyn i konsekwencji przemocy oraz poszukiwanie sposobów, które pomogłyby zmniejszyć szkodliwą agresję (Rosenzweig, 1987, s. 54).

re). Są to: 1) „czysta” niepewność kulturowa, która dotyczy związku ze światem sztuki, 2) narodowa niepewność kulturowa, która wyraża się w kontekście stosunków między narodami, 3) koncepcja antropologiczno-polityczna oraz 4) niepewność kulturowa jako naturalny element psychobiologicznego paradygmatu rozwoju człowieka (Ahearne, 2017, s. 270). Ponadto autor wykazał, że wykorzystanie obaw i lęku dramatycznie wzrosło w prasie i rozprzestrzeniło się w wyniku kryzysów terrorystycznych z września 2011 r., stycznia 2015 r. i kolejnych. Podkreślana niepewność życia jest wykorzystywana nie tylko w procesach militaryzacji krajów i zagadnieniach obrony narodowej, lecz także w polityce. Dość charakterystyczne jest wykorzystywanie niepewności i poczucia zagrożenia jako bardzo bogatego zasobu dla frakcji nacjonalistycznych lub skrajnie prawicowych w wielu krajach Europy oraz frakcji lewicowych, z tym że każda z nich potencjalnie i realnie zagrożenie wykorzystuje inaczej. Ugrupowania skrajnie prawicowe bezpośrednio i bezproblemowo włączyły ten termin do swojego publicznego języka jako narzędzie walki z innymi (grupami czy narodami). Lewica natomiast korzysta z tego terminu do walki o egalitaryzm społeczny i międzynarodowy.

### CO DALEJ? WYZWANIA I PROPOZYCJE

Wiele idei z Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka starano się wdrożyć w Europie systemowo. Jednym z przykładów jest Europejska Konwencja Praw Człowieka z 1950 r., która została ratyfikowana przez 47 państw należących do Rady Europy (European Convention on Human Rights, 1950; Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2016). Proces ten trwa zarówno na poziomie Unii Europejskiej, jak i poszczególnych państw. Przejawia się on we współpracy w ramach systemów oświatowych, unormowaniu funkcjonowania więziennictwa, a także we wspólnie podejmowanych strategiach profilaktycznych skierowanych do mieszkańców UE w różnym wieku. W tym miejscu należy podkreślić, że autorka zdaje sobie sprawę z istnienia agresji *per se*. Agresja uwarunkowana rozwojowo i jej akceptowane przejawy znajdujemy w wielu elementach życia społecznego (od konkurencji zaczynając, na samoobronie kończąc). Poniżej jako konkluzję z przedstawionego rozwoju idei troski o poczucie bezpieczeństwa społeczeństw przedstawiono dwie propozycje monitorowania i kontroli jej rozwoju w postaci mowy nienawiści. Pierwsza dotyczy projektu badań, a druga – oddziaływań edukacyjnych i społecznych.

Do badania uwarunkowań powstawania „mowy nienawiści”, której celem jest obniżenie poczucia bezpieczeństwa i zwiększenie poczucia lęku społecznego, można wykorzystać model kategorii zaproponowany przez Ahearne'a (2017). Ponieważ w dyskursie prasowym wykorzystuje się różne wyrafinowane środki stylistyczne, w jednej chwili można, nie stosując słów wulgarnych i używając jedynie niedopowiedzeń, skojarzeń oraz odpowiednio dobranych i zestawionych ze sobą słów,

oczernić, zdeprecjonować, a nawet zniszczyć przeciwnika – i to w oczach milionów ludzi jednocześnie dzięki szeroko pojętym mass mediom. Można nazwać kogoś zrem, kanałią, komunistą, zdrajcą – i to zupełnie bezkarnie. Można nawet publicznie kłamać, zasłaniając się później niezrozumieniem pytania lub wręcz oskarżając rozmówcę o manipulowanie faktami. Z każdym dniem w języku publicznym przekraczane są kolejne granice, staje się on coraz bardziej agresywny, a społeczeństwo coraz rzadziej zwraca na to uwagę i staje się obojętne. Żeby wzbudzić zainteresowanie odbiorcy, rzucane są coraz mocniejsze słowa, wykorzystuje się coraz bardziej obraźliwe epitety. Tym bardziej, że dziennikarze pokazują tylko „najmocniejsze” kawałki, gdyż też walczą z konkurencyjnymi redakcjami o widza, słuchacza, czytelnika, a przede wszystkim o reklamodawcę. Nie można już właściwie nigdzie znaleźć czystej, niezmanipulowanej, pozbawionej interpretacji informacji. A gdy już kończy się program informacyjny, w którym dwa plemiona – naszych i waszych – obrzucają się błotem, walcząc o tę jedyną prawdę, w którym meteorolog przestrzega przed atakiem zimy w grudniu, następuje blok reklamowy, czyli atak bakterii i wirusów. Można odnieść wrażenie, że życie współczesnego człowieka to nieustająca walka (trzeci i czwarty typ rozumienia *insecurity culture*). Ponadto analiza przekazów medialnych ilustruje rzeczywistość, w której ktoś musi wygrać, a ktoś przegrać, gdzie tylko jedna strona zna prawdę i ma prawo o nią walczyć wszelkimi możliwymi sposobami, nawet tymi powszechnie uznawanymi dotąd za nieetyczne i niedopuszczalne (trzeci typ rozumienia *insecurity culture*).

Bazując na doniesieniach zawartych w przytoczonych wyżej raportach badawczych, można wskazać także szeroki zakres zbadanych uwarunkowań powstawania tzw. agresji ślepej i ukierunkowanej. W związku z tym, że skupiono się tu na profilaktyce budowania poczucia zagrożenia, można zaproponować pewną procedurę interwencyjną, którą da się przeprowadzić w ramach podejścia badań w działaniu (Lewin, 1946, 1951; Grzyb, 2017; Farnicka, 2019). Koncepcją bazową jest założenie o dwustronności relacji „ja–świat” (Bronfenbrenner, 2009). Z jednej strony zachodzące procesy społeczne i doświadczenia z nimi związane mają znaczenie dla odbioru i rozumienia świata, a z drugiej nasz sposób radzenia sobie ze złością, niepokojem, lękiem ma znaczenie dla odbioru rzeczywistości, którą potem jako jednostki kreujemy (Pagani, 2019). Oddziaływanie miałyby na celu nie tylko deklaratywną zmianę postaw w zakresie wiedzy i ustosunkowań, lecz także miałyby podnieść zakres umiejętności badanych w sytuacji konfrontacji z agresją instytucjonalną, prasową czy tzw. przejawami „mowy nienawiści” (Cunningham, Zelazo, Packer, van Bavel, 2007). Oddziaływania te można przeprowadzić w ramach działania klubów seniora czy świetlic środowiskowych. Wewnątrz takiego klubu powinny zostać wdrożone procedury oparte na zrozumieniu praw człowieka, co oznacza, że powinny być one zarządzane transparentnie i demokratycznie. W każdym takim klubie powinno powstać zewnętrzne ciało realnie kontrolujące zasady i strategie postępowania osób z większym dostępem do za-

sobów (np. „władzy”) oraz powinien być stosowany arbitraż i mediacje w sytuacjach konfliktowych. Wprowadzenie tych ciał pomaga waloryzować pozytywnie działania kooperacyjne i komunikacyjne oparte na faktach. Ponadto interwencja taka powinna obejmować:

- propagowanie wiedzy z zakresu mechanizmów, przejawów i środków zaradczych wobec przemocy ślepej,
- rozprzestrzenianie informacji i demaskowanie przekazów na temat danych o przemocy rozumianej jako przestępczość indywidualna (gwałty, rozboje, naruszanie prawa), gospodarcza (wykorzystywanie pozycji w biznesie), społeczna (nierówność), polityczna (wykorzystywanie mediów),
- informowanie o naruszaniu podstawowych praw człowieka w instytucjach publicznych czy edukacyjnych oraz przedstawianie przypadków zakończonych spraw i sposobów radzenia sobie z nimi,
- podnoszenie umiejętności komunikacyjnych przez wdrażenie jasnych zasad opartych na kooperacji. Jedną z zasad może być wykluczanie z debat osób naruszających ustalone zasady komunikacyjne. Podnoszenie kompetencji komunikacyjnych powinno odbywać się w wymiarze zarówno intrapersonalnym (np. rozpoznawanie celów, emocji i uważności), jak i interpersonalnym (zob. np. Dearnorff, 2008; Farnicka, Pocinho, 2018).

Po tak przeprowadzonej interwencji należy kilkakrotnie zbadać jej związek z oczekiwanymi rezultatami. Poza walorem poznawczym, dotyczącym związków między poszczególnymi komponentami postawy a uwarunkowaniami indywidualnymi (początkowe poziomy umiejętności i postaw) i prowadzonymi działaniami, oddziaływanie to ma również znaczenie rozwojowe (podniesienie umiejętności komunikacyjnych, możliwość doświadczeń grupowych, poznanie praw człowieka).

## BIBLIOGRAFIA

- Ahearne, J. (2017). Cultural insecurity and its discursive crystallization in contemporary France. *Modern & Contemporary France*, 25(3), 265–280.  
**DOI:** <https://doi.org/10.1080/09639489.2017.1285276>.
- Bronfenbrenner, U. (2009). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge–Massachusetts: Harvard University Press.
- Charter of Fundamental Rights of the European Union (OJ EU C 202/389, 7.6.2016).
- CICA. <https://cicainternational.org> (dostęp: 10.10.2019).
- Cunningham, A., Zelazo, P.D., Packer, D.J., Bavel, J.J. van (2007). The iterative reprocessing model: A multilevel framework for attitudes and behavior. *Social Cognition*, 25(5), 736–760.  
**DOI:** <https://doi.org/10.1521/soco.2007.25.5.736>.
- Dearnorff, D.K. (2008). Intercultural Competence: A Definition, Model and Implications for Education Abroad. W: V. Savicki (ed.), *Developing Intercultural Competence and Transformation: Theory, Research, and Application in International Education* (s. 32–52). Sterling: Stylus.



- European Convention on Human Rights (1950). Pobrane z: [https://www.echr.coe.int/Documents/Convention\\_ENG.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf) (dostęp: 10.09.2019).
- Farnicka, M. (2019). Między pozytywizmem a interpretatywizmem – badania w działaniu jako element modelu badań w psychologii. *Czasopismo Psychologiczne*, 25(2), 143–149.
- Farnicka, M., Pocinho, M. (2018). What can psychology offer in cross-cultural dialogue. W: J. Ramirez, G. Abad-Quintanal (eds.), *Cross-Cultural Dialogue as a Conflict Management Strategy. Advanced Sciences and Technologies for Security Application* (s. 70–83). Cham: Springer.
- Grzyb, T. (2017). *Eksperyment terenowy w psychologii społecznej*. Warszawa: PWN.
- International Covenant on Civil and Political Rights (1966). Pobrane z: <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/ccpr.pdf> (dostęp: 10.10.2019).
- International Society for Research on Aggression. <https://www.israsociety.com> (dostęp: 10.10.2019).
- ISRA Media Violence Commission (2012). Report of the Media Violence Commission. *Aggressive Behavior*, 38(5), 335–341, DOI: <https://doi.org/10.1002/ab.21443>.
- ISRA Youth Violence Commission (2018). Report of the Youth Media Commission. *Aggressive Behavior*, 44(4), 331–336, DOI: <https://doi.org/10.1002/ab.21766>.
- King, M. (1988). *How to Make Social Crime Prevention Work: The French Experience*. London: NACRO.
- Lewin, K. (1946). Action research and minority problems. *Journal of Social Issues*, 2(4), 34–46.
- Lewin, K. (1951). *Field Theory in Social Science. Selected Theoretical Papers*. New York: Harper & Row.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167).
- Pagani, C. (2019). *Complexity and Diversity*. New York: Nova Sciences.
- Peyrefitte, A. (red.). (1982). *Raport Komitetu Badań nad Przemocą, Zbrodnią i Występkami: Społeczeństwo wobec przemocy*. Warszawa: WN PWN.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) przyjęta i proklamowana w dniu 10 grudnia 1948 r.). Pobrane z: [http://www.unesco.pl/fileadmin/user\\_upload/pdf/Powszechna\\_Deklaracja\\_Praw\\_Czlowieka.pdf](http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf) (dostęp: 10.10.2019).
- Rosenzweig, S. (1987). The origins of ISRA. *Aggressive Behavior*, 13(2), 53–57, DOI: [https://doi.org/10.1002/1098-2337\(1987\)13:2<53::AID-AB2480130202>3.0.CO;2-O](https://doi.org/10.1002/1098-2337(1987)13:2<53::AID-AB2480130202>3.0.CO;2-O).
- Science and Human Rights Coalition. <http://aass.org> (dostęp: 10.10.2019).
- Society for Terrorism Research. <https://www.societyforterrorismresearch.org> (dostęp: 10.10.2019).
- The Seville Statement on Violence (1990). *American Psychologist*, 45(10), 1167–1168.
- UNESCO (1989). *General Conference 25 C/20, Annex II. September*. Paris.

## SUMMARY

Over 40 years ago the French Research Committee on Violence, Crime and Delinquency has published a document that contained current analyses on the occurrence of social problems and their determinants, as well as guidelines to reduce risks and reduce the sense of threat and insecurity in modern society. The document became the basis for the reflection on public debate on violence in international communities and psychological practice against violence in interpersonal and social meaning. The author also presents the possible directions of research and psychological actions in this area.

**Keywords:** security; fear; hate speech; responsibility; sense of danger